

III. Tweede Wereldoorlog - Seconde Guerre mondiale

FRANK SEBERECHTS

De weggevoerden van mei 1940

Antwerpen, De Bezige Bij, 2014, 352 p..

In Frank Seberechts' meest recente boek wordt de geschiedenis belicht van de interneringen en wegvoeringen in België tijdens de invasie van mei 1940. Met het oog op de Duitse aanval werden voorbereidingen getroffen opdat de Belgische overheid de controle had over de individuen die zij schadelijk achtte voor de veiligheid van de Staat. In een klimaat van collectieve psychose werden duizenden personen administratief van hun vrijheid beroofd.

Tijdens en na de oorlog werd met een verengde – en bijgevolg reductionistische – blik naar dit onderwerp gekeken. Gedurende de bezetting werd het door collaborerende organisaties gerecupereerd als bewijs voor hun discours over het failliet van het Belgische democratische politieke systeem. Na de resem egodocumenten emancipeerde de verslaggeving over dit onderwerp zich van politieke grieven en drijfveren. Deze keer lag de tekortkoming echter bij het feit dat vooral deelaspecten⁸ en nooit de gehele horizon geschetst werd. Frank Seberechts is er echter met de Vlaamse Beweging, het Vlaams-nationalisme en België tijdens de Tweede Wereldoorlog als expertisevelden met dit onderzoek in geslaagd om definitief een streep onder die tekortkomingen te trekken.

In het eerste hoofdstuk wordt de lezer bij de hand genomen om een beknopt beeld te

krijgen van de kritieke toestand waarin enkele Europese democratieën zich gedurende het interbellum bevonden. Vervolgens worden alle elementen geschetst die essentieel zijn voor een goed begrip van wat er gebeurde tijdens de arrestaties gedurende de achttiendaagse veldtocht in mei 1940. Frank Seberechts duidt de politieke partijen en protagonisten; het Belgisch wetgevend kader om in oorlogstijd persoonlijke rechten en vrijheden in te perken, de betrokken staatsinstellingen (naast de gerechtelijke instanties en de verschillende politiediensten tevens de Veiligheid van de Staat, de Generale staf, twee ad hoc comités) en de individuen en groeperingen die in de gaten werden gehouden. Seberechts' tussentijdse en veelzeggende weging vóór de invasie: "(...) In feite zijn er veel plannen gesmeed, maar staat men met de praktische uitvoering ervan nog nergens" (p. 43). De volgende hoofdstukken beschrijven de uitvoering van de erg laat getroffen veiligheidsmaatregelen, de nederlaag van België en Frankrijk en de wegvoeringen van de aangehouden. Er is tevens aandacht voor de terugkeer uit Frankrijk, de gevolgen van de arrestaties en de naoorlogse afhandeling.

In zijn beschrijving maakt de auteur excursies die relevant zijn om de Belgische praktijk in perspectief te plaatsen met de 'vijfde colonne'-vrees elders, de arrestaties in Frankrijk, de gevangenschappen en kampen in Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Belgisch-Kongo. In zijn laatste hoofdstuk staat hij stil bij het profiel van de arrestanten en weggevoerden. Onder hen bevonden zich Belgen met extreem linkse en rechtse affiliaties, Vlaams-nationalisten, neutraliteitsverdedigers en een grote groep onderdanen van vijandelijke mogendheden.

8. Bv. : de willekeurige executies in Abbeville (20 mei 1940), de wegvoeringen naar het Verenigd Koninkrijk en naar de Franse interneringskampen en gevangenschappen...

Die laatste groep omvatte Duitsers samen met mensen uit door Duitsland geannexeerde gebieden, tevens statenlozen en mensen van Duitse origine (en bijgevolg een zeer groot aantal Joden). Het gevaar dat de Belgische staat vanuit hun hoek ontwaarde, vormde de grote gemene deler. Vanuit dat standpunt zag men spionnen, subversieve personen en nationaal-socialistische overtuigden. In sommige gevallen was dat een correcte inschatting. In andere betrof het individuen die zich op de verkeerde plaats en het verkeerde moment bevonden en door vergissing of op basis van onterechte vermoedens werden aangehouden.

Het lijkt onmogelijk om een accuraat cijfer op hun aantal te plakken. In zijn laatste hoofdstuk geeft Seberechts enkele schattingen uit vorig onderzoek weer die soms zeer sterk uiteenlopen. Zo zouden er in Antwerpen alleen circa 3.000 verdachten zijn gearresteerd, haast uitsluitend Joden. Terwijl sommige totaalcijfers het houden op 2.000 tot 3.000 aangehouden Belgen en een gelijk aantal buitenlanders. Zelf heeft Seberechts een lijst opgesteld die 5.000 namen telt, verdachten, arrestanten en weggevoerden samen. Hij wijst er echter op dat in het kamp Gurs heel wat documenten door de kampleiding werden vernietigd (p. 167, 267 n. 899, p. 268-271, 275).

Frank Seberechts baseert zijn vaststellingen op een grondig onderzoek van de literatuur. Hij integreert alle Nederlandstalige literatuur over het onderwerp, zonder kranten en dagboeken te vergeten. Dat combineert hij met Frans- en Engelstalige publicaties die nodig zijn voor de buitenlandse excursies. Hij heeft alle moeite geïnvesteerd in een exhaustief onderzoek van het primair bronnenmateriaal, met inbegrip

van voorheen onaangeboorde archieven, met name bronnen van diverse *Archives départementales* (Dordogne, Ariège, Hérault, Pyrénées-Orientales, enz.). Die laatste staan hem toe het lot van de Belgische geïnterneerden in Frankrijk minutieus vast te leggen, samen met de even gedetermineerde als moeizame pogingen van de Belgische autoriteiten om hen te repatriëren. Het resultaat is een kroniek waarbij de basis – Seberechts heeft een groot aantal getuigenissen van geïnterneerden doorgenomen – en de staatsexponenten op het hoogste niveau als een tandem informatie geven aan de interpreterende lezer. Aldus is die laatste in staat om een reconstructie te maken van het hoe en het waarom van en achter deze geschiedenis. Op die manier komt de auteur zijn meest prangende vraag uit de inleiding tegemoet: “Hoe is het mogelijk dat in een land als België, met, ook in 1940, een democratisch en parlementair regime, met een onafhankelijke magistratuur, met een gecontroleerd repressieapparaat en dito leger, de verschillende overheden een operatie opzetten en uitvoeren waarbij duizenden personen worden aangehouden, opgesloten, mishandeld en weggevoerd?” (8).

Dezelfde terecht op verontwaardiging gebaseerde vraag, maar in andere woorden gegoten, leest: hoe verwezenlijkt een democratische rechtsstaat met een gecontroleerd geweldsmonopolie dergelijke inbreuken op de individuele vrijheid? Eenzelfde geschiedenis kan worden gereconstrueerd, maar door het accent elders te leggen kan de democratische rechtsstaat gewikt en gewogen worden op basis van de middelen waarmee ze haar bestaan legitimeert en bestendigt: een analyse in de diepte van de rechtsmiddelen waarop de operatie berustte. Indien de rechtsstaat werkelijk gewogen dient te worden, verdient

het ter beschikking gestelde juridisch instrumentarium meer aandacht. Seberechts laat evenwel de wetgeving die van tel is de revue passeren⁹ en start vanuit een uitgeklaard vertrekpunt. Hij benadrukt dat het merendeel van de vrijheidsberovingen voorlopige, administratieve maatregelen waren, waarbij met andere woorden de tussenkomst van een rechterlijk bevel ontbreekt (en bijgevolg ook de rechtsbescherming voor het aangehouden individu)¹⁰. Vragen kunnen worden gesteld bij de genese van dat wetgevend instrumentarium en de realiteit in andere landen. Wat de internationale historiografie¹¹ aantoont is dat de toepassingsradar van een dergelijke vrijheidsberoving in ruimte toenam (van de kolonie naar het Europese continent) en logischerwijze ten aanzien van de geïnterneerden (van koloniaal onderworpen bevolking, naar de grondwettelijk beschermde burger).

Wat België gedurende mei 1940 betreft, is de collectieve inspanning van de uitvoerende, gerechtelijke en militaire macht binnen de Belgische crisiswetgeving te kaderen, in essentie bestaande uit besluitwetten uit de Eerste Wereldoorlog en ad hoc instructies gegeven door een Coördinatiecomité. De notulen van dit Comité¹² beschrijven even technische als betekenisvolle procedures die

voorzien om vergissingen uit te sluiten. In eerste instantie moesten er dossiers worden samengesteld van verdachte personen. Die dossiers (samengesteld door de parketten en de Veiligheid van de Staat) waren problematisch want onvolledig : zo was er geen tijd om getuigenissen te verzamelen. In tweede instantie moesten op basis van die dossiers lijsten van aan te houden of uit te wijzen personen worden opgesteld. Om uiteenlopende opinies over dezelfde persoon te vermijden, was een dubbele waarborg voorzien : de procureurs-generaal zouden de voorstellen evalueren en de administrateur van de Staatsveiligheid zou hetzelfde doen in samenspraak met de auditeur-generaal. De uiteindelijke beslissing lag op de schouders van de minister van Justitie. De lijsten zouden tijdens een vergadering van het Coördinatiecomité ter discussie worden gesteld. In geval van uiteenlopende meningen zou naar bijkomende informatie en argumentatie worden gevraagd.

Ook al is het naïef om te denken dat dergelijke vergaderingen en evaluaties konden gebeuren gedurende de staat van beleg, kan het al betekenisvol worden geïnterpreteerd dat dergelijke controles voorzien waren – ook al bleken deze onverenigbaar met de praktijk. Die praktijk toonde dat de snelheid van de

9. Namelijk de besluitwetten van 11 oktober 1916, 12 oktober 1918, en 28 september 1939; de wet van 22 maart 1940; het ministerieel besluit van 10 mei 1940. **10.** Belangrijke voetnoot hierbij is dat aanhoudingsbevelen soms wel opgemaakt werden, hoewel voor veel verdachten dat niet het geval was. De praktijk was sterk verschillend van het gebied waarin men zich bevond. **11.** BERND GREINER & ARNOLD KRAMER (Hrsg.), *Welt der Lager vor Auschwitz. Zur ‚Erfolgsgeschichte‘ einer Institution*, Hamburg, 2013; CHRISTOPH JAHR & JENS THIEL (Hrsg.), *Lager vor Auschwitz. Gewalt und Integration im 20. Jahrhundert*, Berlin, 2013; OLIVIER LE COUR GRANDMAISON, GILLES LHUILIER, JÉRÔME VALLUY (dir.), *Le retour des camps? Sangatte, Lampedusa, Guantanamo...*, Paris, 2007; *Mittelweg 36. Zeitschrift des Hamburger Instituts für Sozialforschung*, [2011 (4)] (bijzonder nummer, met kampen als centraal thema); RÜDIGER OVERMANS (Hrsg.), *In der Hand des Feindes. Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum Zweiten Weltkrieg*, Köln, 1999; JONATHAN F. VANCE (ed.), *Encyclopedia on Prisoners of War and Internment*, New York, 2006. **12.** Rijksarchief Beveren, 410, PG Gent, 7 processen-verbaal van het Coördinatiecomité, onder voorzitterschap van de minister van Justitie, en bijhorende stukken. 1940 april-mei.

invasie, de communicatiemoeilijkheden en de algemene paniek tot gevolg hadden dat personen waarvoor niets te vrezen was op een arbitraire manier van hun vrijheid beroofd werden.

Het is de verdienste van Seberechts om in zijn toegankelijke werk geen moeite te hebben gespaard om die complexe geschiedenis in haar volledige breedte te beschrijven. Zijn boek heeft het thema verzelfstandigd van vroegere tekortkomingen en nodigt toekomstig onderzoek uit om daarop verder te bouwen.

Laurence Petrone